

Article history:

Received 21 June 2025

Revised 19 September 2025

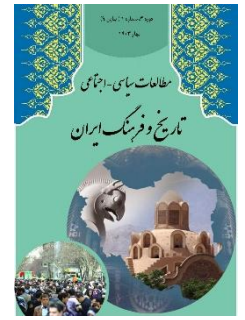
Accepted 28 September 2025

Initial Published 3 October 2025

Final Publication 22 December 2025

Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History

Volume 4, Issue 4, pp 1-20

A Comparative Study of the Demands of Petitioning Actors in the Rural Society of Kermanshahan during the Constitutional and Reza Shah Eras (1906–1941 CE)

Nahid. Keshtmand^{1*}, Mohammad Amir. Sheikh Noori², Ruhollah. Bahrami³, Simin. Fasihi⁴

¹ Lecturer in History Department, Payame Noor University, Tehran, Iran

² Professor, Department of History, Al-Zahra University, Tehran, Iran

³ Associate Professor, Department of History, Razi University, Kermanshah, Iran

⁴ Associate Professor, Department of History, Al-Zahra University, Tehran, Iran

* Corresponding author email address: Keshtmandn902@pnu.ac.ir

Article Info

A B S T R A C T

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Keshtmand, N., Sheikh Noori, M. A., Bahrami, R., & Fasihi, S. (2025). A Comparative Study of the Demands of Petitioning Actors in the Rural Society of Kermanshahan during the Constitutional and Reza Shah Eras (1906–1941 CE). *Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History*, 4(4), 1-20.

© 2025 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

The petition (*'arīza*) is considered one of the important historical documents encompassing multiple social, economic, political, and cultural dimensions, but it holds particular significance in the field of social history. This type of document not only reflects the everyday concerns of the people but also conveys their social perspectives and attitudes toward governments and political–social transformations. In other words, petitions represent the interactions of people with one another and with governing authorities. In the history of Iran, villages have always been among the main centers of petition writing, used as a means to seek justice, remedy grievances, and regulate relations with authorities and other communities. This article aims to identify and compare the concerns and issues of the rural society of Kermanshahan during the Constitutional Revolution and the reign of Reza Shah, based on data obtained from petitions of those periods. Employing a qualitative and comparative content analysis approach, the study examines, interprets, and analyzes the available petitions from both eras and seeks to answer the following question: What were the demands of social actors in the rural society of Kermanshahan during these two periods, and how did these demands evolve? The findings reveal that these demands can be analyzed within four main categories—social, political, economic, and cultural—and have fluctuated under the influence of historical transformations and events within the sphere of rural life. During the Constitutional period, political and social demands primarily revolved around security issues and the elimination of oppression, whereas in the Reza Shah era, the rural population's concerns were more focused on everyday social and economic matters and on how to interact with representatives and officials of the central government.

Keywords: Kermanshahan, petition writing, social demands, rural society, Constitutional Revolution, Pahlavi dynasty

EXTENDED ABSTRACT

Petitions constitute a vital historical source reflecting the social, economic, and political lifeworld of rural Iran and have long been a tool for voicing demands and grievances. They are not merely records of daily hardships but also windows into how ordinary people perceived authority and participated in socio-political transformations (Soudagar, 1980). In the case of Kermanshah, a frontier region historically influenced by tribal, rural, and urban dynamics, petitions became a key instrument for negotiating with power holders. Prior to the Constitutional Revolution, rural society was dominated by landlords who controlled land, resources, and the administration of justice (Majlis, 1907). These landlords exercised profound influence over the peasants' social and economic conditions and acted as the principal local elite shaping governance and dispute resolution. With the advent of the Constitutional Revolution in 1906 and the diffusion of democratic ideals, significant shifts occurred. The transformation of landowning elites into political representatives, coupled with the emergence of new, socially aware actors from the lower and middle rural strata, began to challenge the entrenched feudal structures (Komam). This period also saw petitions move from an informal plea mechanism to a more organized means of seeking justice and influencing reforms.

The present study investigates the evolution of petitions in the rural communities of Kermanshah from the Constitutional period to the reign of Reza Shah (1906–1941) through a comparative content analysis of 151 archival petitions. These petitions—collected from the National Archives, the Library of the Parliament, and other local collections—offer an empirical lens to examine how rural actors responded to major political realignments. During the Qajar period, especially under Naser al-Din Shah, the practice of petitioning became institutionalized with mechanisms such as the “Majlis-e Mazalim” and early postal and telegraph channels (Majlis, 1907). The Constitutional Revolution strengthened these practices by establishing a parliamentary “Commission of Petitions,” while newspapers such as *Sour Esrafil* gave rural grievances national visibility (Sour Esrafil, 1908). In Kermanshah, the rural population was simultaneously influenced by proximity to Ottoman territories, strategic geography, and exposure to trade and administrative modernization (Clark, 2015; Rabino, 2012). By the early Pahlavi era, the state's modernization agenda—road building, irrigation networks, agricultural commercialization, and new administrative systems—radically altered the balance of power between landlords, peasants, and central authority (Komam).

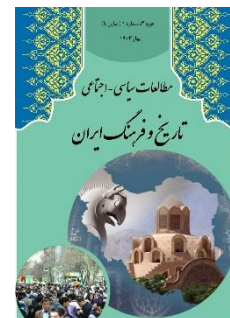
Methodologically, this study employed qualitative content analysis to identify and categorize rural demands embedded in the petitions, followed by a comparative analysis across the two political periods. Petitions were grouped into four overarching domains: social, economic, political, and cultural. Social petitions addressed everyday life issues such as family disputes, violence, property encroachment, and local administrative injustices. Economic petitions involved taxation, debt relief, and complaints about unfair financial burdens. Political petitions reflected interactions with local and central power, seeking justice against oppressive governors or calling for security and legal reform. Cultural petitions, while less frequent, dealt with identity, education, and local cultural resources. During the Constitutional era, social and political demands dominated; in contrast, under Reza Shah, social and economic concerns became increasingly prominent as rural life intersected with state-led modernization and fiscal control (Komam).

Analysis of the Constitutional era petitions reveals a landscape of contestation and adaptation. Rural actors, despite limited mobility and pervasive landlord domination, strategically used petitions to assert rights and demand justice (Majlis, 1907). Social grievances comprised disputes over land boundaries,

water rights, and communal safety, with peasants protesting insecurity caused by tribal raids and banditry. Political petitions often targeted local rulers and agents accused of oppression and collaboration with exploitative landlords, as documented in the newspapers of the time ([Sour Esrafil, 1908](#)). Although cultural issues were absent, the act of petitioning itself reflected an emerging political consciousness. Notably, the Constitutional period provided a relatively open discursive space: the new legal framework and revolutionary momentum reduced censorship, enabling rural complainants to express dissatisfaction with taxation, forced conscription, and judicial corruption. This signals that the revolution's ideological reach extended beyond cities to the countryside, even if unevenly ([Soudagar, 1980](#)). The petitions thus acted as an early mechanism of rural social accountability and a channel for integrating peripheral populations into national political change.

In the Reza Shah period, the modernization and centralization policies of the Pahlavi state reshaped both grievances and petition strategies. With the decline of feudal autonomy, landlords lost some political leverage ([Komam](#)), and state bureaucracies became the new power brokers. Rural petitions reflected this shift: while political complaints diminished due to repression and strict state control, social petitions surged and diversified, addressing issues such as property usurpation, disputes over irrigation and land allocation, mistreatment by government employees, and legal appeals regarding crimes like theft or homicide. Economic petitions increasingly criticized taxation and sought relief from new fiscal policies and burdensome land reforms ([Komam](#)). Although cultural petitions remained rare, their slight presence indicated an awakening interest in education and local identity under the Pahlavi modernization program. Yet, the overarching tone of the Reza Shah petitions was pragmatic rather than revolutionary. Rural actors sought redress and assistance from the very centralized apparatus that marginalized them, indicating both adaptation and constrained resistance. The state's infrastructural investments—roads, railways, sugar factories such as Shahabad's, and irrigation projects—had ambivalent effects: they opened communication channels but also entrenched state extraction and control ([Clark, 2015](#); [Rabino, 2012](#)).

This comparative reading underscores a historical trajectory in which rural Kermanshahis transitioned from politically oriented justice-seeking during the Constitutional Revolution to socially and economically focused claims under an authoritarian but modernizing Pahlavi state. While early petitions reflected a quest for rights and fairness against local power, later ones reveal negotiation with a centralized bureaucracy to improve daily living conditions and mitigate economic pressures. Petitioning remained a culturally resilient strategy, adapting to new political realities and communication infrastructures. The shift from local landlords to state institutions as addressees reveals how modernization and centralization transformed not only power structures but also the agency and expectations of rural society. This suggests that the petitions are not passive records but active instruments of rural adaptation, showing how peripheral actors navigated and redefined their relationship with an evolving Iranian state ([Komam](#); [Soudagar, 1980](#)). The study highlights petitions as key evidence for understanding grassroots social history and the nuanced interplay between rural communities and political modernization in Iran.

بررسی تطبیقی مطالبات کنشگران عرایض جامعه روستایی کرمانشاهان در ادوار مشروطه و رضاشاه (۱۲۸۵-۱۳۲۰ش / ۱۹۰۶-۱۹۴۱م)

ناهید کشتمند^۱، محمد امیر شیخ نوری^{۲*}، روح الله بهرامی^۳، سیمین فصیحی^۴

۱. مربی گروه تاریخ، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران
۲. استاد گروه تاریخ، دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران
۳. دانشیار گروه تاریخ، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران
۴. دانشیار گروه تاریخ، دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران

*ایمیل نویسنده مسئول: Keshtmandn902@pnu.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله

پژوهشی اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

کشتمند، ناهید، شیخ نوری، محمد امیر، بهرامی، روح الله، و فصیحی، سیمین. (۱۴۰۴). بررسی تطبیقی مطالبات کنشگران عرایض جامعه روستایی کرمانشاهان در ادوار مشروطه و رضاشاه (۱۲۸۵-۱۳۲۰ش / ۱۹۰۶-۱۹۴۱م). *مطالعات سیاسی-اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*، ۴(۴)، ۲۰-۱.

© ۱۴۰۴ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

عریضه از جمله اسناد تاریخی به شمار می رود که ابعاد اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی متعددی را در بر می گیرد، اما در حوزه تاریخ اجتماعی از اهمیت ویژه ای برخوردار است. این نوع سند نه تنها دغدغه های روزمره مردم را بازتاب می دهد، بلکه دیدگاه ها و رویکردهای اجتماعی آنان را نسبت به حاکمیت ها و تغییرات سیاسی - اجتماعی نیز بیان می کند. به عبارت دیگر، عرایض بازتاب دهنده تعاملات مردم با مردم و مردم با حکومت هستند. در تاریخ ایران، روستاها همواره از کانون های مهم عریضه نویسی بوده اند و این ابزار برای دادخواهی، رفع ظلم و تنظیم مناسبات با حاکمیت و سایر جوامع مورد استفاده قرار می گرفته است. مقاله حاضر با هدف شناسایی و مقایسه دغدغه ها و مسائل جامعه روستایی کرمانشاهان در دو دوره مشروطه و رضاشاه، بر اساس داده های به دست آمده از عرایض آن دوره ها نگارش یافته است. این پژوهش با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی و تطبیقی، به بررسی، خوانش و تحلیل عرایض موجود از این دو دوره پرداخته و در پی پاسخ به این پرسش است که مطالبات کنشگران اجتماعی جامعه روستایی کرمانشاهان در این دو دوره چه بوده و چه تحولاتی را تجربه کرده اند. نتایج نشان می دهد که این مطالبات در قالب چهار مقوله اصلی اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی قابل تحلیل است و در قلمرو حیات روستایی و تحت تأثیر تحولات و رویدادهای تاریخی دچار تغییر و نوسان شده است. در دوره مشروطه، عمده مطالبات سیاسی و اجتماعی حول مسائل امنیتی و رفع ظلم متمرکز بود، در حالی که در دوره رضاشاه، دغدغه ها بیشتر به مسائل روزمره اجتماعی و اقتصادی و نحوه تعامل با نمایندگان و مأموران دولت مرکزی معطوف شده است.

کلیدواژگان: کرمانشاهان، عریضه نویسی، مطالبات اجتماعی، جامعه روستایی، مشروطه، پهلوی

مقدمه

عریضه‌نگاری از ادوار کهن تاریخ، قالبی برای بیان مطالبات و تظلم‌خواهی بوده و در تاریخ ایران پیشینه‌ای طولانی دارد. در ادوار مختلف، رسیدگی به عرایض نشانگر دادگری فرمانروایان بوده است. نمونه‌های مکتوب این عرایض در تاریخ میانه ایران مربوط به دوره تیموریان است (Tatari, 2009) و در عین حال بیشترین عریضه‌های آرشو شده متعلق به دوره صفوی (Lambton, 1998) و قاجار (Khandabi, 2021) است. داده‌های تاریخی علاوه بر اینکه تداوم این سنت را در دوره قاجار نشان می‌دهد، از شکایت عارضان به واسطه خودکامگی شاهان و عدم رسیدگی به وضعیت مردم حکایت دارد (Talayi, 2004). برخی پژوهشگران عریضه‌نویسی را بازتابی از ناکارآمدی و بی‌عدالتی حکومت قاجار می‌دانند که فاقد سیستم قضایی کارآمد و پاسخگو بوده است (Schneider, 2006). با این اوصاف، اوج عریضه‌نویسی در دوران پیشامشروطه متعلق به عصر ناصری است که با تشکیل «مجلس مظالم» و تمرکز بر مکتوب کردن عرایض، بستری برای سهولت طرح دعاوی مردم ایجاد شد و کنش عریضه‌نگاری رشد کرد (Adamiat & Nategh, 1977; Karamali et al., 2022; Safaei, 1968). پس از انقلاب مشروطه و تأسیس مجلس شورای ملی، عریضه‌نویسی و فرآیند ارسال آن از طریق پست و تلگراف یا مراجعه مستقیم به ادارات مربوطه دچار مشکلات متعددی شد. بنابراین، در واکنش به این مسئله، مجلس کمیسیونی تحت عنوان «کمیسیون عرایض» تأسیس کرد تا مطابق با قانون به شکلی منسجم به پاسخگویی و بررسی عرایض بپردازد (Laws & Legislations of the Eighth Legislative, 1947).

در این میان، جوامع روستایی در طول تاریخ، در کنار جوامع شهری و کوچ‌رو، یکی از سه جامعه اصلی ایرانی بوده‌اند که بخش عمده مطالبات و مناسبات خود را در قالب عریضه‌نگاری ثبت کرده‌اند (Woods, 2011). این گونه مطالبات در جریان کنشگری جامعه روستایی کرمانشاهان در قالب عریضه‌نگاری قابل توجه است. در این پژوهش با بررسی مناسبات جامعه روستایی کرمانشاه در دو دوره مشروطیت و رضاشاه و تطبیق این دو دوره، وضعیت مطالبات جامعه روستایی و کنشگران عرایض روستایی مورد بررسی قرار گرفته است. در این دو دوره، با توجه به وقوع انقلاب مشروطیت از یک سو و شکل‌گیری حاکمیت پهلوی و اقدامات تجددگرایانه متمرکز حکومتی از سوی دیگر، عریضه‌نگاری در جامعه روستایی به ابزاری برای کسب آگاهی تاریخی از وضعیت روستاییان تبدیل شد. کنشگران روستایی کرمانشاهان با بهره‌گیری از فضای باز سیاسی و اجتماعی دوران مشروطه توانستند مطالبات خود را در قالب عریضه‌نویسی به سطوح بالادستی محلی و کشوری مطرح کنند. با سقوط قاجار و شکل‌گیری نظام جدید پهلوی، تغییرات عمده‌ای در جنبه‌های مختلف حیات روی داد. این تغییرات نقش عریضه را در ساختار سیاسی و اداری کشور بازتعریف کرد و آن را به‌عنوان ابزاری قانونی برای بیان مطالبات عمومی نهادینه ساخت. جامعه روستایی کرمانشاهان نیز در این ادوار پرچالش به کنشگری و طرح مطالبات خاص خود پرداخت.

پیشینه پژوهش

پژوهشگران زیادی در خلال بررسی‌های تاریخی و اجتماعی خود به مسائل جوامع روستایی و نظام ارباب‌رعیتی آن در دوران مشروطه و رضاشاه پرداخته‌اند؛ برای نمونه (Abdollahian, 2013; Lambton, 1998; Soudagar, 1980). با این حال کمتر به اسناد عرایض و عریضه‌نگاری روستاییان و بازتاب مطالبات آنان در این گونه اسناد توجه شده است (Tatari, 2009). در راستای پژوهش حاضر، یزدانی در کتاب «روستاییان و مشروطیت ایران» به برخی موارد عریضه و عریضه‌نویسی روستاییان ایران در دوره مشروطه اشاره کرده است (Yazdani, 2020). همچنین پایان‌نامه‌هایی مانند تحقیق بابایی درباره شکایات روستاییان آذربایجان به مجلس بیست‌ویکم شورای ملی، صرفاً به دسته‌بندی عرایض آن منطقه پرداخته‌اند و با رویکرد این پژوهش متفاوت‌اند. در مجموع این آثار از نظر شکل و روش با مطالعه حاضر تفاوت دارند، زیرا به‌طور مشخص جامعه روستایی کرمانشاهان عصر مشروطه و رضاشاه را در آینه اسناد عرایض مورد کاوش قرار نداده‌اند. مقاله حاضر با تمرکز بر جامعه

روستایی کرمانشاهان در ادوار مشروطه و رضاشاه، تفاوت عمده‌ای نسبت به تحقیقات پیشین دارد و با روش تطبیقی، مطالبات را صرفاً بر اساس داده‌های عرایض تحلیل و مقایسه می‌کند.

کرمانشاه از جمله مناطق سرحدی غرب ایران و دروازه میان‌رودان به شمار می‌رود که در دوره قاجار از شمال به کردستان، از شرق به همدان، از جنوب شرقی به لرستان، از غرب به خاک عثمانی و از جنوب به پشتکوه و بخشی از خوزستان محدود بوده است (Clark, 2015). در دوره حاکمیت رضاشاه نیز همچنان از غرب به عراق، از شرق به همدان، از شمال به کردستان و از جنوب به لرستان و ایلام همجوار بود (Razmara, 1943). اما در سال ۱۹۳۷ میلادی مطابق تقسیمات کشوری، با حفظ اهمیت منطقه در حوزه‌های نظامی و اقتصادی، کرمانشاهان به‌عنوان استان پنجم کشور معرفی گردید. این تقسیم‌بندی شامل شهرستان‌های سنقر و کلیایی، کنگاور، هرسین، شاه‌آباد غرب، سرپل ذهاب، قصرشیرین، گیلان غرب، ایوان غرب، سومار، پاوه و اورامانات بود (Razmara, 1943). بر این اساس، با توجه به تغییرات جغرافیایی، قلمرو ایالت کرمانشاهان در دوره مشروطیت و استان پنجم در دوره رضاشاه، کانون جغرافیای روستایی گزینش عرایض مورد بررسی بوده است.

روش پژوهش

این پژوهش بر تحلیل محتوای کیفی و تطبیقی عرایض روستاییان کرمانشاه در ادوار مشروطیت و رضاشاه استوار است. بدین منظور با بازخوانی و تحلیل ۱۵۱ عریضه متعلق به جامعه روستایی کرمانشاهان در دوران مشروطه و رضاشاه (۱۹۰۶-۱۹۴۱ میلادی) و با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوا، مطالبات روستاییان ذیل چهار مقوله اصلی (اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی) شناسایی و سپس با رویکرد تطبیقی، تفکیک و تحلیل شده است. جامعه آماری این مقاله شامل عرایض قابل دسترس روستاییان است. هرچند به دلیل ناخوانا یا ناقص بودن برخی اسناد، تکراری بودن عرایض و اشباع برخی موضوعات به‌ویژه در دوره پهلوی، از تکنیک نمونه‌گیری هدفمند برای انتخاب اسناد استفاده شده است. اسناد از آرشیو مرکز اسناد کتابخانه مجلس شورای اسلامی، سازمان اسناد و کتابخانه ملی، وزارت امور خارجه، روزنامه‌های مجلس، تاریخ مفصل کرمانشاهان نوشته محمدعلی سلطانی و نیز از مجموعه اسناد خانوادگی هرمز بیگلری گردآوری و تحلیل شده‌اند.

عریضه‌نویسی جامعه روستایی کرمانشاهان در عصر مشروطه و رضاشاه

کرمانشاهان و نواحی تابع آن طی سده‌ها از ترکیب جمعیتی روستایی، عشایری و شهری برخوردار بوده‌اند، اما همواره بافت عشایری و روستایی بر بافت شهرنشینی آن غلبه داشته است. «روستا» معرّب واژه «رستاق» یا «روستاک» و مترادف «ده» است (Dehkhoda, 1998). در اصطلاح، روستا به محدوده جغرافیایی‌ای گفته می‌شود که در مقایسه با شهر، اجتماعی کوچک‌تر تشکیل می‌دهد و از نظر تولید و اقتصاد، عمدتاً متکی بر کشاورزی است (Abadian & Bakhtiari, 2015). از بُعد اجتماعی، روستا حاصل کنش‌های متقابل انسان و فضا است که موجب شکل‌گیری حافظه جمعی و محلی همچون باورها، عواطف، آداب و رسوم می‌شود؛ به عبارتی جامعه روستایی از نظر ویژگی‌های اخلاقی و رویکردها همگون است (Coen, 1999) و پایداری همین ویژگی‌ها از مشخصه‌های بارز آن به شمار می‌رود (Tarafdari, 2022). جغرافی‌دانان، جامعه‌شناسان و مورخان هر یک تعاریف متعددی از نظر توصیفی، جغرافیایی و شاخص‌های زندگی اجتماعی و فرهنگی ارائه کرده‌اند؛ از این رو تعریف دقیق «روستا» دشوار دانسته شده است (Woods, 2011). به عقیده احمد اشرف، در دوره میانه تمایز میان دو جامعه روستایی و شهری ایران دشوار بود؛ زیرا شهرها اغلب خصوصیات روستایی داشتند و روستاها نیز کارکرد شهری (Ashraf, 1974). این جامعه به‌عنوان نخستین سکونتگاه و اساس تمدن بشر قدمتی طولانی دارد (Darabi, 2014) و با توجه به اهمیت و نقش آن در تاریخ ایران، اغلب معادل «جامعه کشاورزی» ذکر شده است (Yazdani, 2020).

شناخت این جامعه در هر برهه‌ای نیازمند درک عمیق و گسترده است تا مسائل و مناسبات آن کاوش شود. حدود هفت هزار سال از تاریخ ایران در برتری روستاها و دوران کشاورزی سپری شده و قسمت اعظم اقتصاد جامعه بر پایه تولید روستایی بوده است؛ نیمی از جمعیت

کشور ساکن روستا و نیمی دیگر عشایر با شیوه زندگی متحرک بودند و شمار اندکی در شهرها زندگی می‌کردند (Darabi, 2014). این روند تا دوره قاجار ادامه داشت، اما در اواسط این دوره و به‌ویژه با برقراری حکومت مشروطه، این نظم دچار چالش شد؛ زیرا ایران از یک سو وارد رقابت بازارهای جهانی شد و از سوی دیگر دولت مشروطه به‌عنوان پدیده‌ای شهری ظهور کرد (Abdollahian, 2013). بدین ترتیب، جامعه شهری نیز مورد توجه قرار گرفت، اما تا پایان حکومت قاجار، جامعه روستایی همچنان محل اصلی تأمین نیروی کار، معیشت، درآمد و پشتیبان نظامی کشور بود (Matani, 2009).

با قدرت‌یابی رضاشاه و پروژه مدرن‌سازی و صنعتی کردن کشور، ساختارهای اجتماعی در بخش شهری و روستایی دگرگون شد. دولت برای توسعه زیرساخت‌ها و صنایع، حیات جامعه شهری را در اولویت قرار داد و سرمایه‌گذاری گسترده‌ای کرد (Abdollahian, 2013). اما با وجود اهمیت فراوان جامعه روستایی و کشاورزان در اقتصاد و تأمین غذای ایران، این بخش نادیده گرفته شد و در رقابت با جامعه شهری به حاشیه رفت (Foran, 2006; Hesamian et al., 1984). منابع تاریخی، کرمانشاهان را بیش از آنکه جامعه‌ای عشایری یا شهری بدانند، به‌عنوان جامعه‌ای دهن‌نشین معرفی کرده‌اند (Rahmanian & Karami, 2019) که نشانگر جایگاه برتر جمعیت روستایی است (Clark, 2016). اشتغال به کشاورزی و دهقانی موجب شده برخی ناظران و جهانگردان کرمانشاهان را «انبار غله ایران» بنامند و بیان کنند مالکان و روستاییان علاوه بر تأمین نیاز خود، مازاد محصولات را به بازار می‌فرستادند (Grothe, 1990; Rabino, 2012). البته این برتری به معنای رفاه و شرایط مساعد نبود، بلکه نشان‌دهنده پرداخت هزینه‌های سنگین جامعه روستایی در تعارض با فرهنگ ایلداری و شهری است. در عصر رضاشاه، با مداخله دولت در حمایت از کشاورزی و تضعیف عشایر، هرچند نظام سنتی روستا به هم خورد، اما جامعه روستایی سامان بیشتری یافت (Rahmanian et al., 2016).

در بُعد اجتماعی، زندگی در روستاهای کرمانشاهان عصر مشروطه ساده و بی‌پیرایه بود و به‌علت نبود راه‌های ارتباطی، کمترین مرآده با شهرها داشتند (Kadivar, 2021). بنابراین تغییر و تحرک کمتر رخ می‌داد؛ اما با روی کار آمدن رضاشاه، این جامعه با چالش‌های ناشی از اقدامات حکومتی مواجه شد؛ از جمله اصلاحات مالیاتی، قانون تعویض املاک خوانین و متنفذان محلی، ایجاد نهادهای نوین همچون کدخدایی جدید و ادارات املاک اختصاصی. مهم‌ترین رخداد، اسکان عشایر و ادغام آنان در بدنه جامعه روستایی بود؛ دولت مکلف شد زمین‌های مزروعی در کنار اراضی روستاییان به عشایر واگذار کند (Laws & Legislations of the Eighth Legislative, 1947). در نتیجه مناسبات ارضی و اجتماعی روستا دگرگون شد (Rahmanian et al., 2016) و از جمله پیامدها، ظهور مالکان زن در غرب ایران بود (Rahmanian et al., 2016).

مسئله مهم دیگر، مصادره اراضی کشاورزان توسط رضاشاه بود که تحت عنوان املاک اختصاصی، مالکیت عمده اراضی غرب کشور از جمله قصرشیرین، شاه‌آباد، گیلان غرب، ایوان، شیروان و سومار به شاه رسید و مناسبات ارضی و اجتماعی را متحول ساخت (Rahmanian & Karami, 2019). این مالکیت، کشاورزی تجاری را تقویت کرد و الگوهای کشت را بر اساس نیاز بازار جهانی تغییر داد؛ از جمله کاهش کشت سنتی گندم و جو و گسترش محصولاتی چون پنبه آمریکایی، خشخاش، لوبیای سفید و قرمز، نخود، کنجد، چغندر، کرچک و توتون (Karami, 2019; Rahmanian & Karami, 2019; Rahmanian, 2019).

همراه با این تغییرات، اقدامات راهبردی دولت برای توسعه کشاورزی انجام شد؛ مانند ایجاد و توسعه شبکه‌های آبیاری، خشک‌کردن اراضی باتلاقی و ساخت سدها. نمونه آن، احداث کارخانه قند شاه‌آباد در سال ۱۹۳۳ میلادی در املاک اختصاصی رضاشاه و ترغیب کشاورزان به کشت چغندر در شعاع ۱۰۰ کیلومتری کارخانه بود (Rahmanian & Karami, 2019). این فرایند، ضمن تغییر ساختار اقتصادی، سطح آگاهی روستاییان را نسبت به حقوق اجتماعی و شهروندی افزایش داد.

به‌طور کلی، عرایضی که در رفع دغدغه‌ها و حل مسائل اقتصادی کاربرد دارند، جزو مقوله اقتصادی است. عرایضی که به حوزه هویت، آموزش و مسائل مربوط به کانون‌های علمی و فرهنگی می‌پردازد و به تقویت هویت و فرهنگ بومی جامعه مربوط بوده، ذیل مقوله فرهنگی قرار گرفته است. همچنین عرایضی که درباره مسائل کلان جامعه، ارتباطات حکومت محلی و مرکزی بوده، در مقوله سیاسی و عرایض مرتبط با زندگی روزانه، اقشار و عموم مردم در مقوله اجتماعی دسته‌بندی شده‌اند.

این مطالعه درصدد است با تکیه بر داده‌های اسناد عرایض، مطالبات و دغدغه‌های جامعه روستایی کرمانشاهان عصر مشروطه و رضاشاه را شناسایی و سپس با روش تطبیقی، آن دو دوره را با یکدیگر تحلیل کند. از این رو، ابتدا مطالبات مطروحه در عرایض جامعه روستایی به‌صورت جداگانه در هر دوره، ذیل چهار مقوله اصلی (اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی) تنظیم و سپس تطبیق و تحلیل خواهند شد.

جدول ۱

مطالبات و دغدغه‌های جامعه روستایی کرمانشاهان (در ادوار مشروطه و رضاشاه، ۱۲۸۵-۱۳۲۰ ش) بر اساس چهار مقوله اصلی

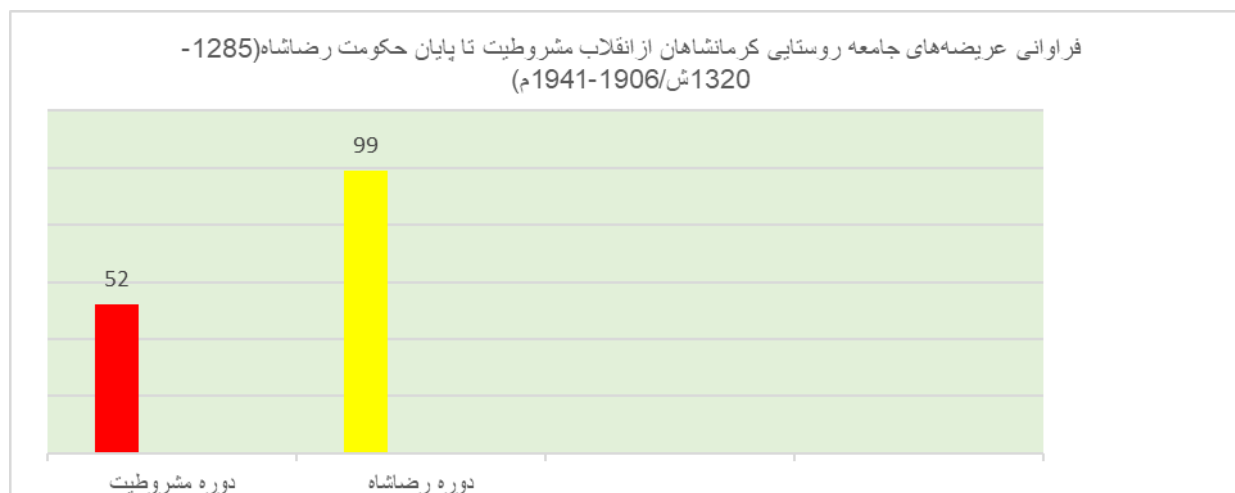
مقوله	زیرمقوله‌ها / نمونه‌ها
اجتماعی	مسائل و مشکلات خانوادگی (اختلافات زناشویی، طلاق، ازدواج، مهریه، نفقه، بی‌سرپرستی)؛ اختلافات ملکی (اختلافات مالک و مستأجر، سلب مالکیت، مسئله آب و آبیاری و حق‌آبه)؛ مسائل و دغدغه‌های حقوقی و اجتماعی (قتل و قصاص، ارث و وارث‌بری، وقف و سرقت، خسارات و طلب آن، نزاع و درگیری، کلاهبرداری، تعدی و تجاوز، تقاضا و درخواست مساعدت، عریضه درباره رد یا تصویب قوانین دولتی، ظلم و ستم خوانین محلی، تصرف عدوانی)؛ مسائل و دغدغه‌های زنان (تعدی و تجاوز به آنان، تضییع حقوق مدنی، سرپرست خانواده)؛ شکایت از ادارات و کارکنان دولتی (شکایت از قوانین معیوب ادارات، طرز رفتار کارکنان دولتی و ظلم مأموران نسبت به مردم، درخواست امکانات عام‌المنفعه)؛ مسائل و مشکلات اخلاقی
اقتصادی	شکایت درباره مالیات و اشکال آن (پرداخت مالیات سنگین، مالیات به ناحق، مالیات گوناگون، شکایت به قانون ممیزی مالیات)
فرهنگی	شکایت از نداشتن امکانات رفاهی و عمومی؛ درخواست نهادها و ادارات عام‌المنفعه
سیاسی	شکایت از ظلم و ستم حکام و خوانین محلی

عرایض مرتبط با رفع دغدغه‌ها و حل مسائل اقتصادی در مقوله «اقتصادی»؛ عرایض مربوط به هویت، آموزش و کانون‌های علمی و فرهنگی و تقویت هویت و فرهنگ بومی در مقوله «فرهنگی»؛ عرایض درباره مسائل کلان جامعه و ارتباطات حکومت محلی و مرکزی در مقوله «سیاسی»؛ و عرایض مرتبط با زندگی روزانه، اقشار و عموم مردم در مقوله «اجتماعی» قرار گرفته‌اند.

از مجموعه ۱۵۱ مورد عریضه جامعه روستایی کرمانشاهان ادوار مذکور، ۵۲ مورد (برابر ۳۴/۴۳ درصد) متعلق به دوره مشروطیت (۱۲۸۵-۱۳۰۴ ش) و ۹۹ مورد (معادل ۶۵/۵۶ درصد) به جامعه روستایی کرمانشاهان دوره رضاشاه مربوط است. نمودار زیر این آمار را نمایش می‌دهد.

شکل ۱

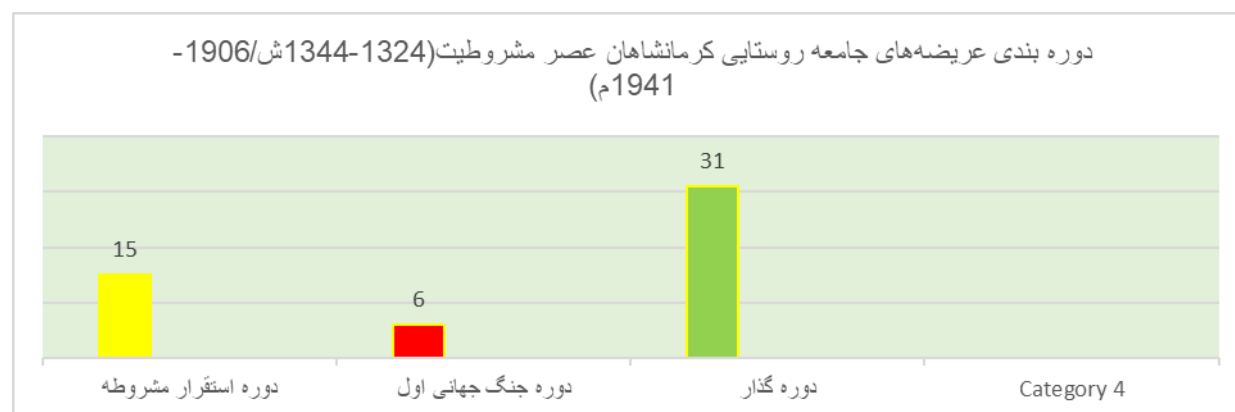
سهم عرایض دوره مشروطیت و رضاشاه از کل ۱۵۱ عریضه

دوره مشروطیت: مقارن سال‌های ۱۳۲۴-۱۳۴۴ ق / ۱۲۸۵-۱۳۰۴ ش است. از مجموع ۱۵۱ مورد عریضه، ۵۲ مورد به این دوره اختصاص دارد. این دوره (مشروطیت) که بر اساس رویدادهای تاریخی به سه مقطع زمانی تقسیم شده است، در هر مقطع تعدادی عریضه قرار گرفته که بر اساس نمودار زیر تنظیم شده است.

شکل ۲

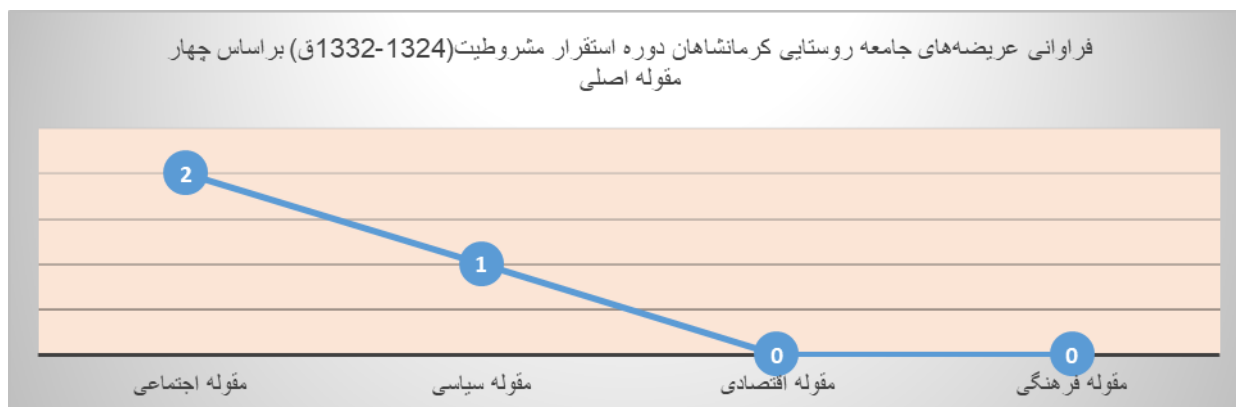
توزیع عرایض به تفکیک مقاطع سه‌گانه دوره مشروطیت (۱۳۲۴-۱۳۴۴ ق / ۱۲۸۵-۱۳۰۴ ش)

دوره اول با عنوان «استقرار مشروطه» برابر سال‌های ۱۳۲۴-۱۳۳۲ ق، از ۵۲ مورد عریضه، ۱۵ مورد را شامل می‌شود. در این دوره، کنشگران اصلی عرایض عمدتاً مالکان و دهقانان بودند و موضوعاتی درباره مسائل سیاسی و اجتماعی را مطرح می‌کردند. دغدغه‌های مطرح شده آنان ذیل چهار مقوله اصلی، تنها در دو مقوله سیاسی و اجتماعی جای گرفت. مقوله اجتماعی با ۲ زیرمقوله و ۷ مورد عریضه برابر ۴۶/۶۶ درصد در ردیف اول و مقوله سیاسی با ۱ زیرمقوله و ۸ مورد معادل ۵۳/۳۳ درصد، حول مسائل امنیتی و ظلم حکام و... در ردیف بعدی قرار دارد.

شکل ۳

ترکیب مقوله‌های اجتماعی و سیاسی در مقطع «استقرار مشروطه»

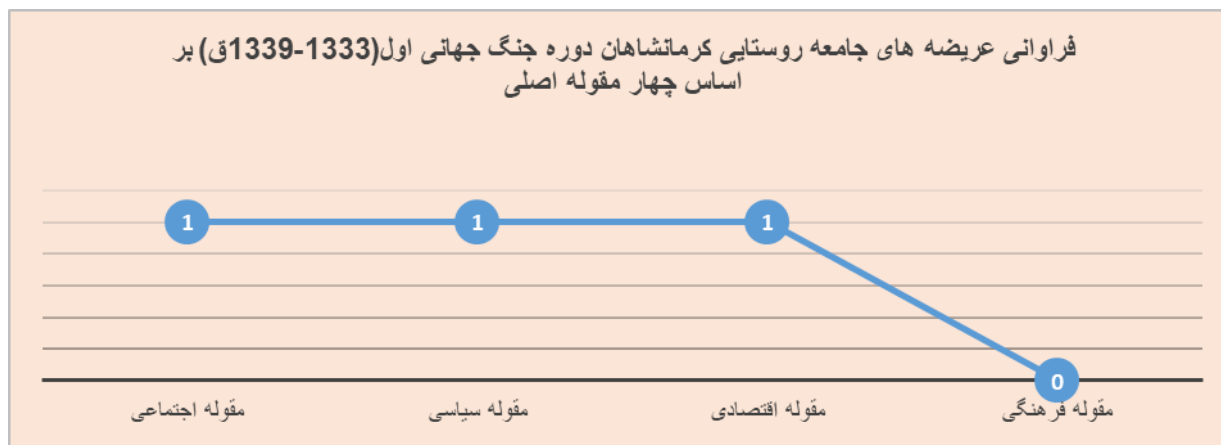
با توجه به آمار نمودار فوق و محتوای عرایض این دسته مشاهده می‌شود که مقوله اجتماعی، با وجود آنکه از لحاظ حجم کمتر از مقوله سیاسی است، اما از تنوع زیادی نظیر نزاع و درگیری بر سر مسائل ملکی، شکایت از ناامنی‌هایی مانند حملات ایلات به روستاها و غارت اشرار در مسیر تردد عموم، درخواست رفع ظلم و حل مسئله سربازگیری بنیچه و... برخوردار است و حکایت از شرایط بحرانی و عدم ثبات در زندگی روزمره آن جامعه دارد. همچنین بیانگر میزان کنشگری روستاییان در تلاش برای ایجاد تغییرات مثبت در جامعه و بهره‌مندی از حکومت قانون است. مقوله سیاسی در این مقطع مسئله‌ای قابل توجه است؛ به گونه‌ای که آمار و محتوای عرایض این دسته نشان می‌دهد - برخلاف منابعی که انقلاب مشروطه را بیشتر شهری می‌دانند و جایگاهی برای روستاییان در آن قائل نبوده‌اند (Katouzian, 1987) - جامعه روستایی کرمانشاهان به تحولات و رویدادهای سیاسی آن دوران نیز واکنشی فعال نشان داده است. برای مثال، مطابق داده‌های این دسته از عرایض، شکایت دهقانان محال قصرشیرین (Majlis, 1907) و محال کلیایی (Komam; Sour Esrafil, 1908) قابل توجه است که از ظلم و ستم مالکان و مباشران آنان و همچنین همدستی حکام محلی با ایشان به تنگ آمده و به واسطه چاپ عریضی در روزنامه‌های وقت به دادخواهی می‌پردازند. عرایض دیگری نیز با محتوای شکایت و اعتراض خوانین محلی علیه ظلم و ستم حکام محلی، مانند شکایت شهاب‌لشکر علیه تعديات فوق‌الطافه ضرغام‌السلطنه موجود است که نمونه بارز دیگری از این مقاومت‌ها و کنشگری‌ها به‌شمار می‌رود (Komam). در مجموع، این دسته از عرایض - منحصر به جامعه روستایی کرمانشاهان در دوره مورد نظر - نشان می‌دهد، نخست آنکه تلاش‌های انقلابیون در فرایند اصلاحات در جامعه، در روستاها به‌ویژه روستاهای دورافتاده از مرکز، به‌خوبی اجرا نشده و ساختارهای قدرت محلی در تطبیق با دوران پیشامشروطه همچنان به سرکوب مردم ادامه داده‌اند؛ و دوم آنکه بیانگر درک روشن کنشگران روستایی از شرایط ناعادلانه حاکم بر جامعه است که سعی داشته‌اند به شیوه‌های مختلف، من جمله عریضه‌نگاری با فرادستان حکومتی، اعتراضات خود را بیان کنند؛ هرچند ممکن بود با موانع متعددی از سوی خوانین و حکام محلی مواجه شوند (Majlis, 1907). در همین رابطه، قابل توجه است که در مقایسه با دوره پیشامشروطه و دوره رضاشاه، قانون اساسی حد و مرزی را برای بیان اعتراضات آنان تعیین نکرده بود؛ از این‌رو کنشگران عرایض در بیان مطالبات خود از حدی از آزادی برخوردار بودند و می‌توانستند هرگونه اعتراض و پیشنهادی را ابراز دارند.

دوره دوم: مقارن جنگ جهانی اول تا کودتای سیاه (۱۳۳۳-۱۳۳۹ق) است. از مجموع ۵۲ مورد عریضه، ۶ مورد معادل ۵۳/۱۱ درصد را دربر می‌گیرد. این عرایض عموماً توسط دهقانان و رعایا نوشته شده و مسائل مطرح‌شده آنان ذیل چهار مقوله اصلی دسته‌بندی شده است. اگرچه مقوله فرهنگی این دسته فاقد عریضه است، اما سه مقوله دیگر - اجتماعی، سیاسی و اقتصادی - هر کدام با یک زیرمقوله و دو مورد

عریضه به‌طور مساوی در کنار هم در نمودار قرار گرفته‌اند و مسائلی نظیر شکایت از ظلم و ستم حکام محلی، مالیات‌گیری، تجاوز و خسارات دول متخاصم و ... را بازتاب داده‌اند.

شکل ۴

توزیع عرایض در دوره دوم (جنگ جهانی اول تا کودتای سیاه)

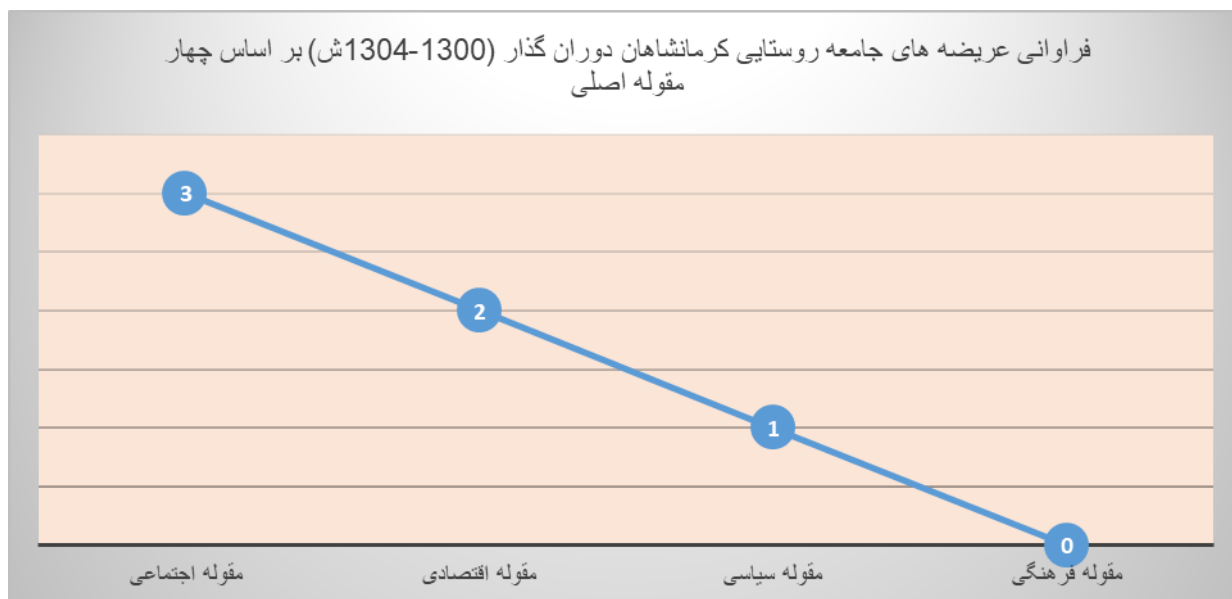
این آمار بازتاب‌دهنده آگاهی و دغدغه‌های روستاییان کرمانشاهان در دوره پرتشنج و بحرانی تاریخ ایران، یعنی جنگ جهانی اول است و نشان می‌دهد که کنشگران آن جامعه آگاهانه از ابزار عریضه‌نویسی برای طرح مسائل و مشکلات خود استفاده می‌کردند. مورد دیگر، توزیع مساوی عرایض در سه مقوله مذکور است که اهمیت و اولویت یکسان این سه حوزه برای روستاییان را نشان می‌دهد. فقدان عریضه در مقوله فرهنگی در این دوره نه تنها بیانگر نادیده گرفتن جنبه‌های فرهنگی جامعه روستایی نیست، بلکه نشان‌دهنده تمرکز کنشگران بر نیازها و مطالبات فوری‌تر در راستای بهبود شرایط اجتماعی و اقتصادی است.

دوره سوم: موسوم به دوران گذار از قاجاریه به پهلوی (۱۳۰۰-۱۳۰۴ ش) است که از مجموع ۵۲ مورد عریضه روستایی، ۳۱ مورد معادل ۶۱/۵۹ درصد را شامل می‌شود. یکی از تفاوت‌های بارز این مقطع با دو دوره پیشین، مشارکت همه اقشار جامعه روستایی از بالاترین طبقه (ملاکین (Komam)) تا پایین‌ترین طبقات (رعایای بی‌نسق) در زمینه عریضه‌نویسی است. آنان موضوعات متنوعی را مطرح کرده‌اند که ذیل چهار مقوله اصلی چنین تنظیم شده است:

- مقوله اجتماعی با ۳ زیرمقوله و ۱۹ مورد عریضه، معادل ۲۹/۶۱ درصد، در ردیف اول قرار دارد و مسائلی نظیر تصرف عدوانی، رشوه‌گیری، اختلافات ملکی، شکایت از سربازگیری و ... را بازتاب می‌دهد.
- مقوله اقتصادی با ۲ زیرمقوله و ۵ مورد عریضه، برابر ۱۲/۱۶ درصد، حول مسائل مالیات، تخفیف مالیاتی و درخواست مساعده در جایگاه دوم است.
- مقوله سیاسی با ۱ زیرمقوله و ۷ مورد، برابر ۵۸/۲۲ درصد، درباره شکایت از ظلم و ستم حکام و خوانین محلی در ردیف سوم جای گرفته است.
- مقوله فرهنگی فاقد عریضه است.

شکل ۵

توزیع مقوله‌ها در دوره سوم (گذار از قاجاریه به پهلوی)

این دسته‌بندی به‌وضوح نشان‌دهنده تنوع و عمق دغدغه‌های روستاییان کرمانشاهان در این دوره است و بیانگر آگاهی آنان نسبت به مسائل اجتماعی، اقتصادی و سیاسی و حقوق خود در مواجهه با مشکلات است. به‌طور کلی، بررسی این عرایض در دوره مشروطه نشان می‌دهد بیشترین مطالبات کنشگران روستایی کرمانشاهان مربوط به مقوله اجتماعی بوده است؛ مقوله‌های سیاسی و اقتصادی نیز تقریباً به‌طور مساوی مورد توجه قرار گرفته‌اند، اما مقوله فرهنگی به دلیل اولویت نیازهای مالی و امنیتی مغفول مانده است.

دوره رضاشاه (۱۳۰۵-۱۳۲۰ش): با توجه به این اصل که اقدامات اصلاحی در جامعه تبعات گوناگون دارد و موجب کنش و واکنش‌های متعددی می‌شود، این دوره به دو مقطع تقسیم شده است:

۱. از استقرار حاکمیت پهلوی تا تأسیس نهادهای نوین مدنی (۱۳۰۵-۱۳۱۲ش)

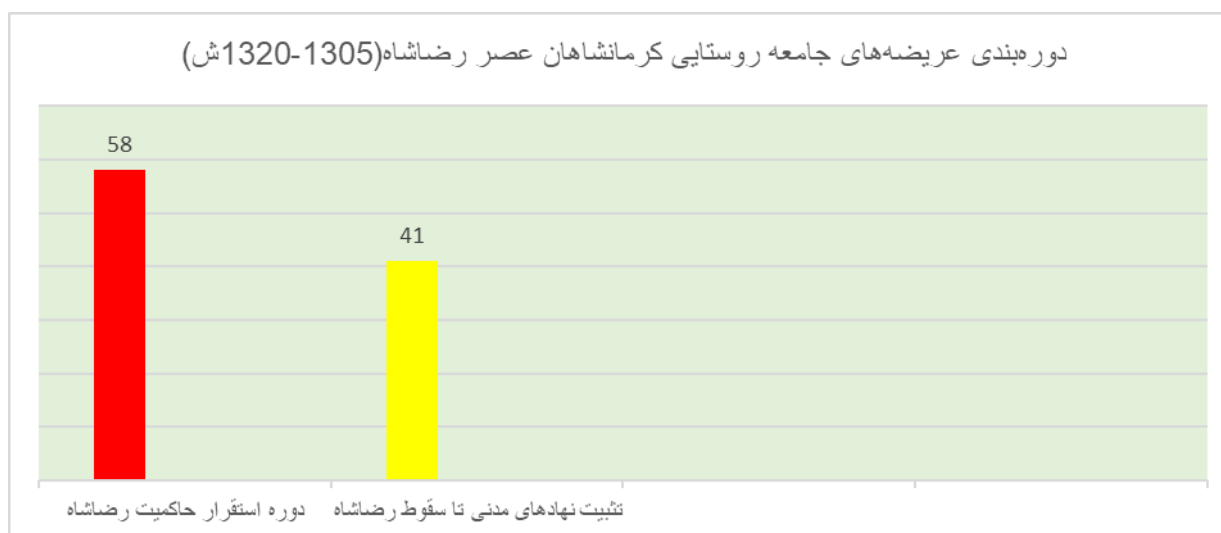
۲. از تثبیت نهادهای نوین مدنی تا سقوط رضاشاه (۱۳۱۳-۱۳۲۰ش)

مطابق نمودار ارائه شده، در دوره رضاشاه از مجموع ۱۵۱ مورد عریضه جامعه روستایی، ۹۹ مورد (۶۵/۵۶ درصد) به دوره حاکمیت

او مربوط است؛ که ۵۸ مورد آن برابر ۵۸/۵۸ درصد به دوره نخست و ۴۱ مورد معادل ۴۱/۴۱ درصد به دوره دوم حکومت او تعلق دارد.

شکل ۶

دو مقطع دوره رضاشاه از کل عرایض روستایی

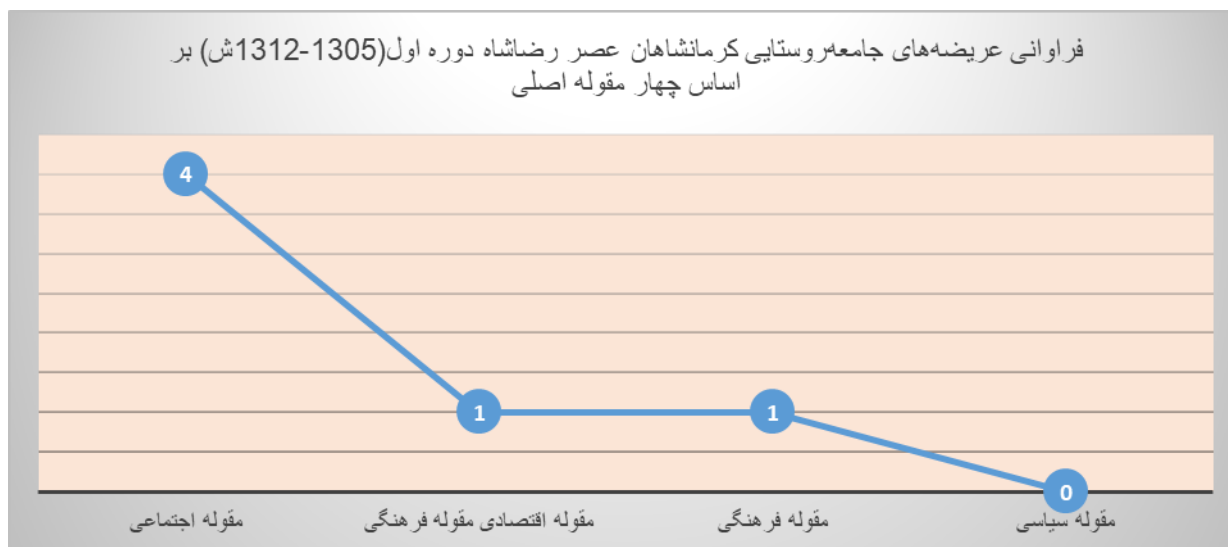
دوره اول (استقرار حاکمیت تا تثبیت نهادهای مدنی، ۱۳۰۵-۱۳۱۲ش): از مجموع ۹۹ مورد عریضه، ۵۸ مورد (۵۸/۵۸ درصد) به این مقطع اختصاص دارد. در این دوره کنشگران اصلی عرایض عمدتاً دهقانان و رعایا بودند (Komam) و بیشترین سهم را در طرح مطالبات جامعه داشتند؛ علاوه بر این گروه‌ها، برخی ملاکین (Karami & Rahmanian, 2019) و کدخدایان نیز نقش داشتند (Komam). اکثریت کنشگران را مردم عادی و فرودستان تشکیل می‌دادند که عمدتاً به مسائل معیشتی-اقتصادی و اجتماعی توجه داشتند. این مشارکت گسترده از یک‌سو نشان‌دهنده افزایش مشکلات و دغدغه‌های آنان و از سوی دیگر، ارتقای سطح آگاهی و تلاش برای بهبود شرایط زندگی است.

دسته‌بندی مطالبات در این دوره:

- مقوله اجتماعی با ۴ زیرمقوله و ۴۸ مورد عریضه، معادل ۷۵/۸۲ درصد، در جایگاه اول قرار دارد (شامل مسائل اجتماعی-حقوقی مانند قتل و قصاص، تصرف عدوانی، وقف و اوقاف، مشکلات اداری-اجتماعی مثل شکایت از عملکرد ادارات، شکایت از سربازگیری، مسائل ملکی آب و آبیاری و مشکلات زنان).
- مقوله اقتصادی با ۱ زیرمقوله و ۸ مورد عریضه، معادل ۷۹/۱۳ درصد، در جایگاه دوم است و بیشتر به مالیات و مسائل مالی می‌پردازد.
- مقوله فرهنگی با ۱ زیرمقوله و ۲ مورد عریضه، معادل ۴۴/۳ درصد، در ردیف سوم قرار دارد (نسبت به دوره مشروطه که فاقد فعالیت فرهنگی بود، پیشرفت محسوب می‌شود).
- مقوله سیاسی فاقد عریضه است؛ این امر بازتابی از سیاست‌های متمرکزگرایانه و سرکوبگرانه دولت پهلوی و نیز عدم اولویت مسائل سیاسی برای کنشگران روستایی این دوره است.

شکل ۷

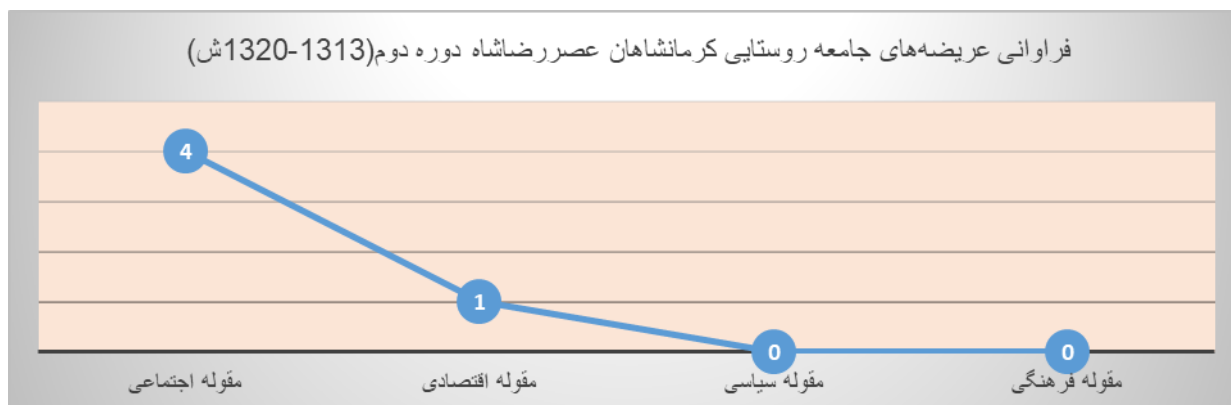
سهم مقوله‌ها در دوره نخست حکومت رضاشاه

دوره دوم (تثبیت نهادهای نوین مدنی تا سقوط رضاشاه، ۱۳۱۳-۱۳۲۰ ش): در این مقطع، به‌رغم اجرای اقدامات صنعتی دولت در ارتباط با جامعه روستایی - مانند احداث صنایع تبدیلی، سدسازی، راه‌سازی و ورود ادوات زراعی به روستاها - ساکنان آن همچنان از شرایط اجتماعی و اقتصادی مناسبی برخوردار نبودند و اکثریت در فقر و نارضایتی زندگی می‌کردند. در این فرایند، نکته قابل توجه، تحرک اجتماعی صعودی و نزولی در میان همه عناصر جامعه است که عرایض جامعه روستایی کرمانشاهان این دوره به روشنی آن را بازتاب می‌دهد. از ۹۹ مورد عریضه، ۴۱ مورد به این دوره اختصاص دارد. در این مقطع، عمده کنشگران جامعه روستایی گروه‌های فرودست بودند و شامل طبقات پایین و متوسط جامعه می‌شدند؛ از رعایا و سادات (Komam) تا زنان بی‌سرپرست (Komam) و دهقانان میان‌حال (Komam) که به دلایلی چون تصرف عدوانی (Komam) یا زورگویی (Komam) دست به اعتراض زده‌اند. نکته قابل توجه، افزایش چشمگیر کنشگری گروه‌های طبقه پایین مانند رعایای بی‌نسب و کارگران روزمزد و کاهش شدید کنشگری مالکان بزرگ در این دوره است. به نظر می‌رسد محدودیت‌های دولت و نیز تأمین منافع مالکان بزرگ از مسیرهای غیرقانونی، موجب کاهش فعالیت آنان در عریضه‌نویسی شده است. مطالبات و شکایات این کنشگران ذیل چهار مقوله اصلی بررسی شد. در این مقطع، دو مقوله سیاسی و فرهنگی به دلیل کنترل شدید دولت در حوزه سیاست و یکسان‌سازی فرهنگی فاقد عریضه هستند. در مقابل، مقوله اجتماعی با ۴ زیرمقوله و ۳۹ مورد عریضه (۱۲/۹۵ درصد) در ردیف اول قرار دارد و مسائلی مانند شکایت از ظلم و ستم خوانین محلی، تصرف عدوانی، قتل و قصاص، سرقت، درخواست دستمزد، استمهال در پرداخت اجاره و تقاضای آزادی زندانیان را شامل می‌شود. مقوله اقتصادی با ۱ زیرمقوله و ۲ مورد عریضه (۸۷/۴ درصد) در جایگاه بعدی قرار دارد و به مسائل مالی و مالیاتی می‌پردازد.

شکل ۸

سهم مقوله‌های اجتماعی و اقتصادی در دوره دوم حاکمیت رضاشاه

نکته مهم درباره عرایض این مقطع (ذیل مقوله اجتماعی) آن است که در مقایسه با دوره اول، طرح مسائل جدیدی چون شکایت از ارازل و اوباش (Komam)، کلاهبرداری (Komam)، درخواست استخلاص زندانی (Komam) و ... افزایش یافته است. این امر از یکسو نشان‌دهنده حساسیت نسبت به امنیت اجتماعی و نیاز به اجرای عدالت و از سوی دیگر بازتاب تغییر در اولویت‌ها و توقعات مردم روستاهای کرمانشاهان و توجه بیشتر به حقوق فردی و اجتماعی است.

مورد دیگر، کنشگری زنان ارباب در این جامعه است که آگاهانه و مستقل مطالبه‌گری کرده و خواستار رفع ظلم و احقاق حق شده‌اند (Komam). همچنین مطالبه دستمزد و حقوق در پیوند با جامعه روستایی بیانگر تغییر مهمی در ساختار آن جامعه است. برای مثال، امان‌اله اسدی از توت‌شامی از پیمانکارانی شکایت دارد که سه ماه دستمزد کارگری‌اش را نپرداخته‌اند (Komam). این عریضه نشان می‌دهد گروه‌های طبقه پایین روستایی به‌عنوان کارگران مزدبگیر از محیط روستا خارج شده و بخشی از طبقه کارگر جامعه شده‌اند.

همچنین محمدرحیم ضرغامی، کدخدای هزارخانی، درخواست حقوق کدخدایی از دولت دارد (Yousefi Far & Jangjou, 2014) که بیانگر تغییر جایگاه کدخدا در این دوره است؛ به‌گونه‌ای که به‌عنوان نماینده رسمی دولت در روستاها خواهان دریافت حقوق و دستمزد شدند.

بررسی تطبیقی عریضه‌نویسی در جامعه روستایی کرمانشاهان در ادوار مشروطه و رضاشاه

در مقایسه تطبیقی کنشگران عرایض روستایی کرمانشاهان و مطالبات مطرح‌شده آنان در دوره مشروطیت و دوره رضاشاه، می‌توان گفت که تغییر در ساختار قدرت در این جامعه به تغییرات اجتماعی گسترده‌ای انجامید. داده‌های عرایض موجود نشان می‌دهد که مطالبات مردم و نگرش‌های اجتماعی آنان تحت تأثیر تحولات سیاسی قرار گرفته و متناسب با دگرگونی‌های ساختار قدرت، نیازها و انتظارات نیز دچار تحول شده است.

در دوره پیشامشروطه، در جوامع روستایی کرمانشاهان همانند بسیاری از مناطق ایران، ملاکین در چهارچوب سیستم ارباب - رعیتی، کنترل و مدیریت کامل روستاها را در اختیار داشتند. آنان مالک زمین و منابع تولیدی بودند و رعایا به‌شدت به آن‌ها وابسته بودند. ملاکین نه‌تنها در امور اقتصادی بلکه در مسائل اجتماعی، سیاسی و قضایی نیز نفوذ گسترده‌ای داشتند و ستون اصلی قدرت محلی محسوب می‌شدند (Soudagar, 1980). با آغاز مشروطیت و گسترش اندیشه‌های دموکراسی، تحولات قابل‌توجهی در ساختار قدرت روستاها، از جمله در کرمانشاهان، شکل گرفت. ملاکین و زمینداران بزرگ که پیش‌تر به‌عنوان صاحبان اصلی روستاها بر زندگی روزمره مردم نظارت داشتند

(Majlis, 1907)، در جریان نهضت مشروطیت به نمایندگان مردمی تبدیل شدند و در راستای تحقق عدالت و توسعه دموکراسی تلاش کردند (Komam).

به تدریج تضادهای جدیدی در روستاها بروز کرد؛ ملاکین در صدد حفظ کنترل اوضاع بودند اما در برابر آنان گروههای جدید و آگاهتری ظهور کردند که غالباً جزو طبقه متوسط و پایین مانند خردهمالکان و کارگران روزمزد بودند و با جوامع شهری ارتباط داشتند (Komam). این گروهها سعی در کاهش نفوذ ملاکین و بهبود شرایط زندگی مردم داشتند.

با قدرت یابی رضاشاه، تغییرات گستردهای در ساختار قدرت و وضعیت اجتماعی، اقتصادی و سیاسی جوامع روستایی ایجاد شد. دولت پهلوی در چهارچوب پروژه نوسازی با اقداماتی نظیر محدود کردن نقش خوانین در اداره روستاها (Komam)، لغو برخی امتیازات خوانین (Komam) و جایگزینی نظام اداری و قضایی محلی با نهادهای دولتی (Komam) قدرت را از نخبگان محلی به دولت مرکزی منتقل کرد. این اقدامات علاوه بر تثبیت قدرت رضاشاه و تقویت نظام متمرکز حکومتی، به دگرگونی ساختار اجتماعی و اقتصادی روستاها انجامید.

دولت با توسعه زیرساختهایی مانند احداث جاده و خطوط راه آهن، بهبود کشاورزی از طریق ساخت سدها و شبکههای آبیاری (Komam)، تأسیس صنایع در حاشیه زمینهای کشاورزی و شهرها مانند کارخانه قند شاه آباد (Komam) برای کاهش وابستگی به واردات و اشتغالزایی نیروهای مازاد روستایی (Komam)، ساختار اجتماعی و اقتصادی مناطق روستایی را متحول ساخت. اگرچه این تغییرات به ظاهر موجب بهبود وضعیت زندگی روستاییان شد (Komam)، اما فشارهای اقتصادی و مداخله شدید دولت در تمامی جنبههای حیات روستایی نارضایتیهای ایجاد کرد (Komam). با وجود فضای سرکوب، مردم غالباً قادر به ابراز آشکار نارضایتی نبودند و تنها گاه به گاه از طریق عریضه نویسی شکایات خود را مطرح می کردند.

در عین حال نباید از درخواست کمک و مساعدت روستائیان از دولت پهلوی غافل شد. محتوای عرایض نشان می دهد که جامعه روستایی کرمانشاهان، با وجود نارضایتیها، به دنبال دریافت حمایت و جلب توجه دولت بود. این امر بیانگر نوعی سازگاری و تعامل میان دولت و جامعه روستایی است که حتی در شرایط سخت، تلاش داشتند مشکلات را از طریق نهادهای رسمی حل کنند (Komam). این روابط هرچند با تنش و تضاد همراه بود، اما نشان دهنده تلاش برای ایجاد تعادل میان منافع ملی و سیاستهای متمرکز دولت پهلوی بود.

بررسی عرایض نشان می دهد که در دوره مشروطیت، کنشگران روستایی بیشتر به تعامل با حکومت و مطالبه گری از آن توجه داشتند تا صرفاً مسائل داخلی و محلی (Majlis, 1907). این امر به ویژه به دلیل تأثیرات سیاسی و اقتصادی تصمیمات دولتی و عملکرد نهادهای حکومتی بود. دوره مشروطه نقطه آغاز مهمی برای آگاهی اجتماعی و افزایش نقش مردم در نظارت و انتقاد از حکومت محسوب می شود. حکومت نیز در پاسخ به مطالبات مردم تلاش داشت با اصلاح ساختارها و کاهش فساد، اعتماد عمومی را جلب کند (Komam).

از منظر ارتباطی، در عصر مشروطیت شبکههای کنشگری مشابه جامعه شهری اما متنوع بود. یکی از متداولترین روشها برای انتشار مسائل روستایی، چاپ عریضه در روزنامههای محلی و سراسری بود (Majlis, 1907; Sour Esrafil, 1908). انتشار این عرایض در مطبوعات راهی مؤثر برای افزایش آگاهی عمومی و فشار بر مقامات به شمار می آمد. همچنین تحصن در تلگرافخانهها شیوهای رایج بود؛ کنشگران در شرایط بحرانی به این مکانها پناه می بردند و درخواستهای خود را از طریق تلگراف به مقامات ارسال می کردند (Komam).

با استقرار حکومت مشروطه و تأسیس مجلس شورای ملی، روستاییان نیز عرایض خود را از طریق اداره پست و تلگراف به نهادهای دولتی ارسال کردند. این عرایض غالباً توسط افراد بانفوذ محلی مانند معتمدان و روحانیون امضا می شد تا اثرگذاری بیشتری داشته باشد. همچنین انتقال و ارسال عرایض از طریق خوانین و نمایندگان مجلس رایج بود؛ آنان به عنوان واسطه غیررسمی، عریضهها را به مقامات می رساندند (Komam). در منطقه کرمانشاهان که قدرت سنتی خوانین بیشتر بود، این واسطه گری رواج بیشتری داشت.

در دوره رضاشاه (۱۳۰۵-۱۳۲۰ش)، هرچند ساختارهای ارتباطی سنتی کاملاً از بین نرفت، اما تغییرات محسوسی رخ داد. روش‌هایی چون تحصن در تلگرافخانه‌ها (Komam) و تجمع مقابل مجلس یا وزارتخانه‌ها (Komam) همچنان به کار می‌رفت، اما با توسعه زیرساخت‌های مدرن مانند جاده‌های جدید، شبکه پستی و تلگراف و بروکراسی متمرکز، ارتباطات روستاییان با دولت سازمان‌یافته‌تر و رسمی‌تر شد. به‌طور کلی، با رویکرد تطبیقی می‌توان گفت که شبکه ارتباطی کنشگران عرایض در دو دوره مشروطیت و رضاشاه از حالت غیررسمی و پراکنده به ساختاری متمرکز و رسمی تغییر یافت. با این حال، محتوای اصلی مطالبات چندان دگرگون نشد و همچنان دغدغه‌های معیشتی، عدالت‌خواهی و رفع ظلم، محور عرایض روستاییان کرمانشاهان باقی ماند.

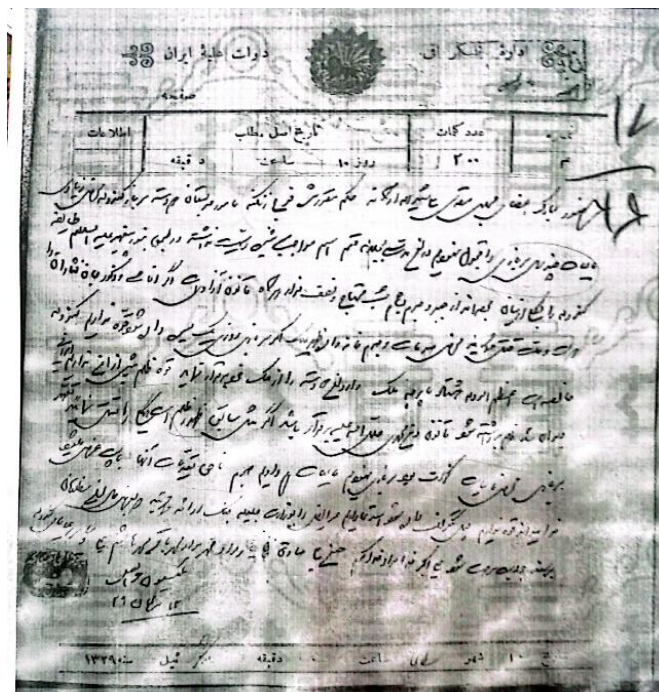
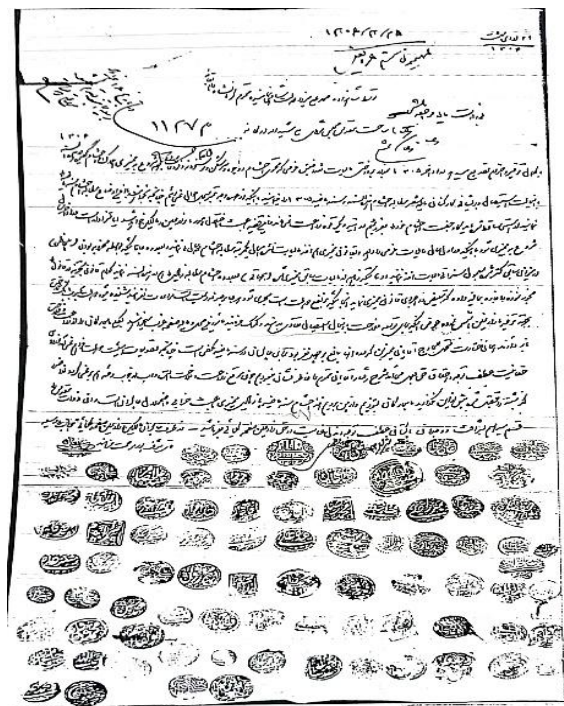
نتیجه‌گیری

این پژوهش با تکیه بر داده‌های اسناد عرایض، مطالبات و دغدغه‌های جامعه روستایی کرمانشاهان در عصر مشروطه و رضاشاه را به‌صورت تطبیقی تحلیل کرده و مطالبات مطرح‌شده را در هر دوره ذیل چهار مقوله اصلی اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی دسته‌بندی و مقایسه کرده است. حاصل مطالعه نشان می‌دهد که عرایض مرتبط با مسائل کلان جامعه و ارتباط میان حکومت محلی و مرکزی در مقوله سیاسی، عرایض مربوط به زندگی روزانه و عموم مردم در مقوله اجتماعی، عرایض مرتبط با رفع دغدغه‌ها و حل مسائل مالی و معیشتی در مقوله اقتصادی و عرایض مرتبط با هویت، آموزش و موضوعات فرهنگی در مقوله فرهنگی جای گرفته‌اند.

بازخوانی ۱۵۱ مورد عریضه متعلق به جامعه روستایی کرمانشاهان در این دو دوره نشان می‌دهد که مسائل و دغدغه‌های روستاییان همواره تحت تأثیر سیاست‌های حکومت مرکزی و محلی و همچنین رویدادهای مهم تاریخی دگرگون شده است. در دوره مشروطیت، مطالبات بیش‌تر جنبه اعتراضی و عدالت‌خواهانه داشت و کنشگران روستایی در پی دستیابی به حقوق اولیه خود در برابر عوامل قدرت و خوانین محلی بودند. اما در دوره رضاشاه این مطالبات تحت‌تأثیر سیاست‌های اصلاحی و تمرکزگرایانه دولت جدید، به‌سوی اعتراض به سیاست‌های اقتصادی و پیامدهای اصلاحات مدرن در حیات روستایی تغییر مسیر داده است.

بررسی محتوای عرایض دوره رضاشاه نسبت به مشروطیت، بیانگر شکل‌گیری رابطه‌ای پیچیده و چندبعدی میان جامعه روستایی و دولت متمرکز پهلوی است. روستائیان، با وجود نارضایتی‌ها و دشواری‌ها، از ابزارهایی همچون عریضه‌نویسی برای جلب توجه و دریافت حمایت حکومت استفاده می‌کردند. این امر نوعی سازگاری و تعامل میان دولت و جامعه روستایی را نشان می‌دهد؛ تعاملی که در فضای نارضایتی نیز بر تلاش برای حل مشکلات از مسیرهای رسمی و نوپدید تأکید داشت. به‌طور کلی، مطالبات روستاییان از محورهای سیاسی و اجتماعی، مانند شکایت از ناامنی و بی‌عدالتی، به سمت مسائل اجتماعی-اقتصادی روزمره از قبیل نزاع و درگیری، تصرف عدوانی، مالکیت ارضی و اعتراض به مالیات‌گیری تغییر یافته است.

پیوست

نمونه عریضه نویسی دوره مشروطه

نمونه عریضه نویسی دور رضاشاه

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ گونه تضاد منافع وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

- Abadian, H., & Bakhtiari, M. (2015). The Impact of Rural and Nomadic Community Relations on the Lives of Villagers in the Qajar Era. *Iranian and Islamic History Research*(17), 1-18.
- Abdollahian, H. (2013). *Conceptualizing Reality in Historical Sociology: The Absentee Landlord System in Iran*. Jame'e Shenasan Publishing.
- Adamiyat, F., & Nategh, H. (1977). *Social, Political, and Economic Ideas in the Unpublished Works of the Qajar Era*. Agah Publishing.
- Ashraf, A. (1974). Historical Characteristics of Urbanization in Iran during the Islamic Period. *Journal Of Social Sciences*(53).
- Clark, C. (2015). *Kermanshah: Center of the Fifth Province*. Research Institute of Cultural Heritage and Tourism.
- Clark, C. (2016). *Kermanshah, a City in Iran*. Razi University.
- Coen, B. (1999). *An Introduction to Sociology*. Tutiya Publishing.
- Darabi, H. (2014). The Culture of Kermanshah. *Quarterly Journal of the General Directorate of Culture and Islamic Guidance of Kermanshah Province*(3), 61-83.
- Dehkhoda, A. A. (1998). *Dehkhoda Dictionary* (Vol. 8). University of Tehran Press.
- Foran, J. (2006). *Fragile Resistance: A History of Social Transformations in Iran from 1500 to 1979*. Rasa Cultural Services.
- Grothe, H. (1990). *Grothe's Travelogue*. Nashr-e Markaz.
- Hesamian, F., E'Temad, G., & Ha'eri, M. R. (1984). *Urbanization in Iran*. Agah.
- Kadivar, P. (2021). *Social History of the Qajar Era*. Phoenix Publications.
- Karamali, A., Khazaei, S., & Rahmati, M. (2022). A Typology of Women's Protests in the Naseri Era (1847-1896). *Iranian Scientific and Research Journal*, 15(1, Serial 1401), 212-245. <https://doi.org/10.52547/irhj.15.1.245>
- Karami, S., & Rahmanian, D. (2019). Private Ownership in Kermanshah (First Pahlavi Era). *Journal of Iranian Local Histories*, 8(1, Serial 15), 91-104.
- Katouzian, M. A. (1987). *The Political Economy of Iran: Despotism and Semi-Modernism 1926-1978* (Vol. 1). Papiros.
- Khandabi, M. A. (2021). A Critique and Review of the Collection of Petitions during the Naseri Period. *Pazhvah-e Jame'e Quarterly*, 2(2), 253-276.
- Komam. A series of references.
- Lambton, A. K. S. (1998). *Landlord and Peasant in Persia*. Elmi Farhangi Publishing Company.
- Laws, A. C. o. t. A., & Legislations of the Eighth Legislative, T. (1947). *A Collection of the Approved Laws and Legislations of the Eighth Legislative Term*. National Consultative Assembly.
- Majlis, N. (1907). *Majlis Newspaper*.
- Matani, R. (2009). The Social Conditions of Iranian Rural Society in the Qajar Era Based on Foreign Travelers' Reports. *Historical Research*, 11(40-41), 1-26.
- Rabino, H. L. (2012). *A Report on the Trade and Society of Kermanshah City and Province in the 19th Century*. Razi University.
- Rahmanian, D., & Karami, S. (2019). A Historical Study of the Consequences of Agricultural Commercialization in Western Iran: A Case Study of Kermanshah and Lorestan (First Pahlavi Era). *Iranian History Journal after Islam*, 10(20), 47-70.

- Rahmanian, D., Soufi, A., Taheri Moghaddam, M., & Karami, S. (2016). The Emergence of Female Landlords in Western Iran, from the Constitutional Revolution to the End of the First Pahlavi Era. *Women's Research Journal*, 7(17), 47-67.
- Razmara, H. A. (1943). *Military Geography - Iran - Kermanshah*. Army Publications Organization.
- Safaei, E. (1968). The Petitions Box. *Tekin Magazine*(42).
- Schneider, I. (2006). *The petitioning system in Iran state wiesbaden, society and power relations in the late19 century*. harrassowitz verlag.
- Soudagar, M. (1980). *The Feudal System in Iran*. Pazand Publishing.
- Sour Esrafil, N. (1908). Sour Esrafil Newspaper.
- Talayi, Z. (2004). An Examination and Introduction of a Manuscript and Collection of Documents: "The Copybook of Complaints and Petitions from the Years 1874-1875". *Ganjineh-ye Asnad*(56).
- Tarafdari, M. (2022). A Comparative Study of the Functions of Urban-Rural Areas in Iran from the Naseri Era to the Constitutional Revolution (1848-1906). *Journal of History, Politics, and Media*, 5(1, Serial 17), 35-60.
- Tatari, A. (2009). An Examination of the Status of Petitions in Documentary Research. *Payam-e Baharestan*, 2(1, No. 4), 465-476.
- Woods, M. (2011). *Rural Geography*. University of Tehran Press.
- Yazdani, S. (2020). *Rural People and Iran's Constitutional Revolution*. Mahi Publications.
- Yousefi Far, S., & Jangjou, S. (2014). The Position and Structure of the Kadkhoda Office in Iranian Rural Management from the Constitutional Revolution to the End of the First Pahlavi Government (1906-1941). *Historical Research, Faculty of Literature, University of Isfahan*, 50, 27-48.